

Introduction to the Philosophy of Labour Law

■ KIRYŁ TAMAŠEŪSKI

Kirył Tamašeŭski (born in 1977) — Associate professor at Belarusian State University, Faculty of Law, Department of Civil process and labour law. Candidate of Jurisprudence, certified lawyer, a friend of a public association “Zhurtavaŭnie pracouŭnaha prava” (“Union of Labour Law”). His scientific interests cover national, comparative and international labour law, interdisciplinary researches of law.

1. The Essence of the Problem

The philosophical research of legal problems has been enriching throughout the centuries of Belarusian history. Perfectly elaborated philosophical concepts of law of such Belarusian enlighteners and scholars as Francysk Skaryna, Michałon Litvin, Andrej Volan, Adam Alizaroŭski etc. may prove it.

In the course of time the philosophy of law evolved into a separate school in philosophical researches and in the 19th century it was studied as a branch of science at juridical, philosophical and other departments of classical faculties at various universities. Major contributors to the development of this school were such famous representatives of philosophical and legal realms as G. Hegel, B.M. Chicherin, P.I. Novgorodtsev and some others.

It is worth mentioning, that the final formation of the philosophy of law practically concurs with the appearance of a separate branch of law, legal science and educational discipline as labour law. That is probably the reason for the fact that, according to our information, the phenomenon of the philosophy of labour law, bordering on the philosophy of law and the science of labour law, has not been the object of studies so far.

In view of this a question of whether it is expedient and important do this research emerges. As we see it, the answer proves to be affirmative. It is common knowledge, that interdisciplinary researches bordering on several sciences, or a science and philosophy, possibly a science and religion, greatly enrich the related fields, which gives an opportunity of introducing new ideas and concepts. These ideas and concepts provide the basis for new theories, courses and even scientific schools. The appearance of sociological (S.A. Muromtsev, M.M. Kovolevski, and others) and psychological (L.I. Petrozhitskiy) theories (schools) of law may serve as a vivid example to this. The theories emerged at the junction of legal science and sociology and psychology correspondingly.

Labour law scholars have recently suggested the idea of the existence of positive and sociological schools of labour law (V.M. Lebedev, S.P. Mavrin), natural and positive labour law (S.P. Mavrin, E.B. Hohlov). This division may be viewed as an attempt to work up a doctrine of labour law through teaching and categoric instrument of the philosophy of law.

This article is aimed at outlining the concept of the philosophy of labour law, picking out its methodological basis, focusing on the problem of the essence and the existence of labour law.

2. The Concept and Methodology of the Philosophy of Labour Law

One should emphasize some distinguishing features of a philosophical or legal phenomenon to determine its concept. It is as difficult to define the philosophy of labour law as to determine such phenomena as “philosophy” or “law”.

The philosophy of labour law is characterized by the following *qualities*:

- ✓ it is a branch of philosophical and legal researches as it borders on philosophy and labour law;
- ✓ it is guided by the methodological and categoric instrument of both philosophy and jurisprudence;
- ✓ it helps to look at the legal-labour phenomena from the philosophical point of view, to understand the material,gnoseological and axiological sides of a phenomenon;
- ✓ it gives an opportunity to realize and define a phenomenon of labour and legal reality (labour legislation, its usage, etc.) from the point of view of such universal philosophical categories as “vice” and “virtue”, “common” and “particular”, “quantity” and “quality”, etc.

The peculiarity of the philosophy of labour law lies in its being targeted at securing natural labour rights

Уводзіны ў філасофію працоўнага права

■ КІРЫЛ ТАМАШЭЎСКІ

Кірыл Тамашэўскі (нар. у 1977 г.) — дацэнт кафедры грамадзянскага працэсу і працоўнага права юрыдычнага факультэту БДУ, кандыдат юрыдычных навук, дацэнт, атэставаны юрыст, сябра грамадскага аб'яднання “Згуртаванне працоўнага права”. Навуковыя інтарэсы — нацыянальнае, параўнальнае і замежнае працоўнае права, міжгаліновыя праўныя даследаванні.

1. Пастаноўка праблемы

Філасофскія даследаванні праблемаў права маюць Беларусі багатую шматвяковую гісторыю. Добра распрацаваныя філасофскія канцэпцыі праваўсведамлення можна ўбычыць у творах шэрагу беларускіх асветнікаў і знаўцаў: Францыска Скарыны, Міхалона Літвіна, Андрэя Волана, Адама Алізараўскага і інш.

З цягам часу філасофія права пераўтварылася ў асобны накірунак філасофскіх даследаванняў і ў XIX ст. пачала выкладацца ў якасці вучэбнай дысцыпліны на юрыдычных, філасофскіх і іншых гуманітарных факультэтах універсітэтаў. Значны ўнёсак у развіццё гэтага накірунку зрабілі такія знакамітыя прадстаўнікі філасофскай і праўнай думкі, як Г. Гегель, Б.М. Чычэрын, П.І. Наўгародцаў і некаторыя іншыя.

Цікава, што канчатковае фармаванне філасофіі права практычна супала з узнікненнем такой самастойнай галіны права, праўнай навукі і вучэбнай дысцыпліны, як працоўнае права. Магчыма, менавіта гэтай акалічнасцю абумоўлены той факт, што, паводле нашых дадзеных, феномен філасофіі працоўнага права, які знаходзіцца на мяжы філасофіі права і навукі працоўнага права, да цяперашняга часу не быў даследаваны.

У сувязі з гэтым узнікае пытанне адносна мэтазгоднасці і важнасці гэтага даследавання. На наш погляд, на дадзенае пытанне трэба даць станоўчы адказ. Як вядома, міжгаліновыя даследаванні, якія знаходзяцца на мяжы некалькіх навук, альбо навукі і філасофіі ці навукі і рэлігіі, значна абагачаюць закранутыя галіны ведаў, што дае магчымасць унесці туды новыя ідэі, канцэпцыі, на падставе якіх у далейшым узнікаюць тэорыі, школы і нават новыя напрамкі ў навукі. У якасці выразнага прыклада можна прывесці ўзнікненне дзвюх тэорый (школ) права: сацыялагічнай (С.А. Мурамцаў, М.М. Кавалеўскі і іншыя) і псіхалагічнай (Л.І. Петражыцкі), якія з'явіліся на сутыку правазнаўства і сацыялогіі і псіхалогіі адпаведна.

У апошні час навукоўцамі, якія спецыялізуюцца ў галіне працоўнага права, выказваюцца ідэі аб існаванні пазітывісцкай і сацыялагічнай школ працоўнага права (В.М. Лебедзеў), натуральнага і пазітыўнага працоўнага права (С.П. Маўрын, Я.Б. Хахлоў). У дадзеным дзяленні можна ўбачыць намаганне вырацаваць дактрыну працоўнага права праз вучэнне і катэгарыяльны апарат філасофіі права.

Мэта гэтага артыкула — акрэсліць панятак філасофіі працоўнага права, вызначыць яе метадалагічны падмурак, спыніцца на праблеме сутнасці і быцця працоўнага права.

2. Панятак і метадалогія філасофіі працоўнага права

Каб вызначыць панятак той ці іншай філасофскай ці праўнай з'явы, неабходна паказаць яго адметныя рысы. Даць адзіную дэфініцыю філасофіі працоўнага права гэтак жа цяжка, як і вызначыць такія феномены, як “філасофія” ці “права”.

Філасофія працоўнага права характарызуецца наступнымі *рысамі*:

- ✓ ёсць галіной філасофскіх і праўных даследаванняў, паколькі знаходзіцца на сутыку філасофіі і працоўнага права;
- ✓ абаліраецца на метадалагічны і катэгарыяльны апарат як філасофіі, так і юрыспрудэнцыі;
- ✓ дапамагае разгледзець працоўна-праўныя з'явы ў філасофскім ракурсе, лепш зразумець сутнасныя, гнесеалагічныя і аксіялагічныя бакі таго ці іншага феномену;
- ✓ дае магчымасць усвядоміць і вызначыць каштоўнасць той ці іншай з'явы працоўна-праў-

of a labourer in the first place. One of the ambitions of the labour law is to work out such a procedure of regulating labour and labour-related relations, when the latter will be imbued with moral-legal ideas of universal freedom, formal equality, justice and humanism. Thus, the aim of the philosophy of labour law is not restricted to assessing the current labour legislation, but it is also targeted at finding solutions to improve it, by pursuing the abovementioned legal ideals.

In general **the philosophy of labour law** may be defined as a new interdisciplinary branch of philosophical and legal researches of the phenomena of labour and legal reality.

The contents of this new branch of the humanities (and a branch of science in prospects) may consist of such parts as labour law ontology (the teaching of its essence and existence), labour law axiology (together with the teaching of labour law values), labour law gnoseology (the teaching of cognition of labour law, including explanations, concrete definitions of its norms, corrections of legal deficiencies) and some other.

As it is mentioned in the preface, the philosophy of law was worked out by a great number of thinkers of the past and present, including philosophers and lawyers, whose works are, undoubtedly, the basis for the forming of the philosophy of labour law. Among contemporary Russian legal philosophers we can't but mention such famous theorists as S.S. Alekseev¹ and V.S. Nersesiants². Quite a number of textbooks which contain a course of legal philosophy³, articles, which describe various questions of the branch, have emerged recently.

We can't but admit that the ideas of the existence of natural labour law and its difference from the positive labour law have been expressed in the science of Russian labour law (S.P. Mavrin, E.B. Khokhlov)⁴. Complex researches of labour law principles⁵, including the freedom of labour⁶ and several other questions, which concern the philosophy of labour law, have been developed.

As early as 10 years ago E.B. Hohlov wrote that natural law concept can be easily applied to the particular moments of labour law. The researcher considers the mechanism of labour legal regulation in a pluralist economy to be grounded on the most important natural right of an individual — that of freedom of directing his activities, including the inclinations for work⁷. In his turn, the representative of the Saint-Petersburg labour law school S.P.Mavrin mentions that freedom, equality and social justice are the three major principles of law, which have a universal nature and which are the basis for natural labour law and should serve as the basis for positive labour law⁸.

This perception of labour law is based on the juridical and libertarian concept of law interpretation, developed by V.S. Nersesiants⁹ in generally supported by us. The difference of natural labour law interpretation by S.P. Mavrin from the concept of law as V.S. Nersesiants sees it is in the replacement of the notion "justice" by the category "social justice", and also in the fact that V.S. Nersesiants avoids using the term "natural law", differentiating law and legislation.

The above mentioned approaches are, certainly, not the only ones in present-day interpretations of law. The integration approach of R.Z. Livshits, who was the leading scientist in the branch of labour law and a theorist of law at the same time, is of current importance. R.Z. Livshits offered the definition of law as *ratified justice which consists of realization of social compromise*. This definition, as the author sees it, covers value, normative and sociological interpretation of law altogether. It may be considered as a generalized one as it gives an insight into law as the unity of ideas, norms and social relations¹⁰. V.M. Lebedev, the researcher of law from the city of Tom', provides the ground for the sociological approach to studying legal-labour phenomena. In his opinion, "not only those norms should be ascribed to the

1 Алексеев С.С. Философия права. М.: Норма, 1997.

2 Нерсесянц В.С. Философия права. Учебник для вузов. М.: Издательская группа ИНФРА М — Норма, 1997.

3 Гл., например: Тихонравов Ю.В. Основы философии права: Учебное пособие. М.: Вестник, 1997; Философия права: Учебник / О.Г. Данильян, Л.Д. Байрачная, С.И. Максимов и др. / Под общ. ред. О.Г. Данильяна. М.: Изд-во Эксмо, 2005 и др.

4 Курс российского трудового права. В 3 т. Т. 1: Общая часть / Под ред. Е.Б. Хохлова. СПб: Изд-во С-Петербургского ун-та, 1996. С. 170—171; Трудовое право России: Учебник / Под ред. С.П. Маврина, Е.Б. Хохлова. М.: Юристъ, 2003. С. 81—86.

5 Смирнов О.В. Основные принципы советского трудового права. М., 1977; Дмитриева И.К. Принципы российского трудового права: Монография. — М.: РПА МЮ РФ, Изд-во ООО "Цифровичок", 2004.

6 Бугров Л.Ю. Проблемы свободы труда в трудовом праве России. Пермь, 1992.

7 Курс российского трудового права. В 3 т. Т. 1: Общая часть / Под ред. Е.Б. Хохлова. СПб.: Изд-во С-Петербургского ун-та, 1996. С. 170—171.

8 Трудовое право России: Учебник / Под ред. С.П. Маврина, Е.Б. Хохлова. М.: Юристъ, 2003. С. 86.

9 Нерсесянц В.С. Указ. соч. С. 32—39.

10 Лившиц Р.З. Теория права: Учебник. 2-е изд. М.: Изд-во БЕК, 2001. С. 68.

най рэчаіснасці (заканадаўства аб працы, практыка яго прымянення і г.д.) з пазіцыі такіх агульна-філасофскіх катэгорый, як “добра” і “зло”, “агульнае” і “асобнае”, “якасць” і “колькасць” і г.д.

Асаблівасць філасофіі працоўнага права складаецца ў яе накіраванасці на забеспячэнне натуральных працоўных правоў, у пешую чаргу работніка. Адна з мэтай філасофіі працоўнага права — распрацоўка такога парадку рэгулявання працоўных і звязаных з імі дачыненняў, пры якім маральна-праўныя ідэі ўсеагульнай свабоды, фармальнай роўнасці, справядлівасці і гуманізму прасякваюць гэтыя дачыненні. Такім чынам, філасофія працоўнага права мае на мэце не толькі ацэньваць дзейснае заканадаўства аб працы, але таксама і даваць прапановы па яго ўдасканаленні і развівацца ў напрамку, вызначаным вышэй памянёнымі высокімі праўнымі ідэямі.

У самым агульным плане **філасофію працоўнага права** можна вызначыць як новы міжгаліновы накірунак філасофскіх і праўных даследаванняў з’яў працоўна-праўнай рэчаіснасці.

Змест гэтага новага накірунку гуманітарных даследаванняў (а ў перспектыве — і вучэбнай дысцыпліны) маглі б скласці такія часткі, як онталогія працоўнага права (вучэнне аб яго сутнасці ды быцці), аксіялогія працоўнага права (разам з вучэннем пра працоўна-праўныя каштоўнасці), гнасеалогія працоўнага права (вучэнне аб пазнанні працоўнага права, у тым ліку тлумачэнні, канкрэтызацыі яго нормаў, пераадоленні прагалаў у праве) і некаторыя іншыя.

Як адзначалася ва ўступе да гэтага артыкула, філасофія права распрацоўвалася мноствам мысляроў мінулага і цяперашняга часу, у тым ліку філосафаў і праўнікаў, працы якіх, безумоўна, ёсць базісам для фармавання філасофіі працоўнага права. З сучасных расійскіх філосафаў права нельга не ўзгадаць такіх вядомых тэарэтыкаў, як С.С. Аляксееў¹ і В.С. Нерсесянц². У апошні час з’явілася даволі шмат падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў, у якіх выкладаецца курс філасофіі права³, артыкулаў, дзе разглядаюцца тыя ці іншыя пытанні дадзенага накірунку.

Неабходна прызнаць, што ў навуцы расійскага працоўнага права раней ужо выказваліся ідэі аб існаванні натуральнага працоўнага права і яго адрозненні ад пазітыўнага працоўнага права (С.П. Маўрын, Я.Б. Хахлоў)⁴, праводзіліся комплексныя даследаванні прынцыпаў працоўнага права⁵, у тым ліку свабоды працы⁶, шэрагу іншых пытанняў, якія маюць дачыненне да філасофіі працоўнага права.

Яшчэ 10 гадоў таму Я.Б. Хахлоў пісаў, што канцэпцыя натуральнага права без аніякіх цяжкасцяў можа выкарыстоўвацца ў дачыненні да канкрэтыкі працоўнага права. На думку гэтага вучонага, механізм праўнага рэгулявання працы ва ўмовах плюралістычнай эканомікі базуецца на падставе найбольш значнага натуральнага права — права індывіда свабодна распараджацца сабой, у тым ліку асабістымі здольнасцямі да працы⁷. У сваю чаргу другі прадстаўнік Санкт-пецярбургскай школы працоўнага права С.П. Маўрын адзначае, што свабода, роўнасць, сацыяльная справядлівасць — тры найвышэйшыя прынцыпы права, якія маюць усеагульны характар, на якіх грунтуецца натуральнае працоўнае права і павінна грунтавацца пазітыўнае працоўнае права⁸.

У дадзеным падыходзе да працоўнага права ўспрынята юрыдыка-лібертарная канцэпцыя праваразумення, распрацаваная В.С. Нерсесянцам⁹, якая ў асноўным падтрымліваецца і намі. Адрозненне трактоўкі натуральнага працоўнага права ў С.П. Маўрына ад канцэпцыі праваразумення В.С. Нерсесянца складаецца ў замене панятку “справядлівасць” катэгорыяй “сацыяльная справядлівасць”, а таксама ў тым, што В.С. Нерсесянц пазбягае выкарыстання тэрміну “натуральнае права”, адрозніваючы пры гэтым права і закон.

1 Алексеев С.С. Философия права. М.: Норма, 1997.

2 Нерсесянц В.С. Философия права. Учебник для вузов. М.: Издательская группа ИНФРА М — Норма, 1997.

3 Гл., напрыклад: Тихонравов Ю.В. Основы философии права: Учебное пособие. М.: Вестник, 1997; Философия права: Учебник / О.Г. Данильян, Л.Д. Байрачная, С.И. Максимов и др. / Под общ. ред. О.Г. Данильяна. М.: Изд-во Эксмо, 2005 и др.

4 Курс российского трудового права. В 3 т. Т. 1: Общая часть / Под ред. Е.Б. Хохлова. СПб: Изд-во С-Петербургского ун-та, 1996. С. 170—171; Трудовое право России: Учебник / Под ред. С.П. Маврина, Е.Б. Хохлова. М.: Юристъ, 2003. С. 81—86.

5 Смирнов О.В. Основные принципы советского трудового права. М., 1977; Дмитриева И.К. Принципы российского трудового права: Монография. М.: РПА МЮ РФ, Изд-во ООО “Цифровичок”, 2004.

6 Бугров Л.Ю. Проблемы свободы труда в трудовом праве России. Пермь, 1992.

7 Курс российского трудового права. В 3 т. Т. 1: Общая часть / Под ред. Е.Б. Хохлова. СПб.: Изд-во С-Петербургского ун-та, 1996. С. 170—171.

8 Трудовое право России: Учебник / Под ред. С.П. Маврина, Е.Б. Хохлова. М.: Юристъ, 2003. С. 86.

9 Нерсесянц В.С. Указ. соч. С. 32—39.

contents of labour law, which are consolidated into institutes, sub-institutes, parts, labour relations, but also into labour and labour-related relations¹¹.”

At the same time, no works investigating the phenomenon of labour law have been published until recently. The idea of the appearance of labour law philosophy was firstly mentioned by the author of this article at the International conference at Moscow state Academy of Law in January 2005¹², but it's only now when we start researching it.

The development of the philosophy of labour law should be based on the methods of other sciences, such as system and functional, specifically historical, analytic and critical, methods of modelling, comparison and other. Philosophical, social and special legal methods (formally legal method, legal modelling, etc.), logical techniques (e.g. induction and deduction) are used.

The philosophical and methodological basis for our interpretation of labour law philosophy is dialectical idealism or, in other words, idealistic dialectics.

3. The Ontology of Labour Law

By ontology [gr. on (ontos) — the existing + logos — word, definition, concept] in its lexical meaning the philosophical doctrine about being¹³, a part of philosophy which studies fundamental principles of being, the most general essences and categories of the existent are implied¹⁴.

Legal ontology is also analysed in the literature on the philosophy of law. By some authors the doctrine about the existence of law is turned into the issue of the kind of reality the law should be ascribed to¹⁵, while by others — into the analysis of a human being as a legal being (creature), existence of law and forms in which it exists¹⁶. In our opinion, according to etymological and philosophical definition of ontology, the ontology of law should imply the doctrine about the existence and essence of law and various legal phenomena.

So, *the ontology of labour law is a teaching about the essence and the existence of labour law in each possible meaning; realization of labour and the spheres connected with it; interrelations of national and international labour law; functioning of the branch of labour law and its separate elements (parts, institutions, subinstitutions, norms); interrelations of labour law and legislation; forms (sources) of existence of labour law and a range of other questions.*

It is difficult to define the essence of labour law, as the law itself may be viewed in a variety of ways. The essence of labour law in the objective sense (as a branch of law) is comprised of ratification of legal provisions which regulate labour and the relations connected with them. The essence of labour law in subjective sense is the corresponding sphere of freedom, the measure of possible behaviour of a subject in the sphere of labour, which he possesses by birth or according to labour legislation. Reasoning from the way of the existence of law the whole labour law may be divided into natural (non-positive or supra-positive) and positive labour law. The latter differs from the former in the way that it is laid down in the positive sources of law (legal documents, legal agreements, judicial precedents, legal practices, etc.)

Positive labour law is the one which is laid down in labour legislation or approved by the government (e.g. local legal documents, collective agreements), and complies with the four legal ideas of universal freedom, formal equality, justice and humanity. As seen from the definition cited above, the concept of positive law (including labour law) does not coincide with that of legislation. Firstly, the positive law may exist not only legislatively (as a legal document), but also as a legal agreement, legal practice, judicial precedent. Secondly, legislation is the source of positive law only to the extent of its correspondence to the demands of universal freedom, formal equality, justice and humanity. Otherwise, legislation is illegal and contains legal despotism rather than law.

11 Лебедев В.М. Теоретические основы Трудового кодекса Российской Федерации // Трудовое право. 2003. № 11. С. 15.

12 Томашевский К.Л. Принципы трудового права по законодательству Беларуси и России: теоретический и сравнительный аспекты // Гарантии реализации прав граждан в сфере труда и социального обеспечения. Практика применения трудового законодательства и законодательства о социальном обеспечении: материалы Международной научно-практической конференции / Под ред. К.Н. Гусова. М., 2006. С. 278.

13 Словарь иностранных слов. 7-е изд., перераб. М.: Русский язык, 1980. С. 355.

14 Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. 2-е изд. М.: Сов. энциклопедия, 1989. С. 443.

15 Философия права: Учебник / О.Г. Данильян, Л.Д. Байрачная, С.И. Максимов и др. / Под общ. ред. О.Г. Данильяна. М.: Изд-во Эксмо, 2005. С. 213.

16 Нерсисянц В.С. Указ. соч. С. 40—52.

Вышэйпамянёнымі падыходамі, безумоўна, не вычэрпваюцца ўсе сучасныя трактоўкі праваразумеўня. Па-ранейшаму актуальным ёсць інтэграцыйны падыход Р.З. Ліўшыца, які быў адначасова вядучым вучоным у галіне працоўнага права і тэарэтыкам права. Р.З. Ліўшыц прапанаваў *вызначэнне права як нарматыўна замацаванай справядлівасці, якая складаецца з рэалізацыі грамадскага кампрамісу*. Гэта фармулёўка, на думку аўтара, ахоплівае і каштоўнаснае, і нарматывісцкае, і сацыялагічнае разуменне права. Яе можна лічыць абагульняючай, бо яна дае ўяўленне пра права як пра адзінства ідэй, нормаў і грамадскіх стасункаў¹⁰. Томскі вучоны-праўнік В.М. Лебедзеў абгрунтоўвае сацыялагічны падыход да даследаванняў працоўна-праўных з'яў. На яго думку, да зместу працоўнага права трэба адносіць не толькі яго нормы, аб'яднаныя ў інстытуты, субынстытуты, часткі, працоўныя правадачыненні, але і фактычныя працоўныя і іншыя блізкія да іх дачыненні¹¹.

Разам з тым, навуковых працаў, якія б адмыслова даследвалі феномен філасофіі працоўнага права, да цяперашняга часу надрукавана не было. Ідэя ўзнікнення філасофіі працоўнага права была выказана ўпершыню аўтарам гэтых радкоў на Міжнароднай канферэнцыі, якая праходзіла ў Маскоўскай дзяржаўнай юрыдычнай акадэміі ў студзені 2005 году¹², але да яе першапачатковага даследавання мы падыходзім толькі зараз.

Распрацоўка філасофіі працоўнага права павінна абапірацца на агульнанавуковыя метады, такія як сістэмна-функцыянальны, канкрэтна-гістарычны, аналітыка-крытычны, метады мадэлявання, параўнання і шэраг іншых. Выкарыстоўваюцца філасофскія, сацыялагічныя і спецыяльна-юрыдычныя метады (фармальна-юрыдычны, праўнае мадэляванне і г.д.); лагічныя прыёмы (напрыклад, індукцыя і дэдукцыя).

Філасофскай і метадалагічнай падставай, на якой грунтуецца наша трактоўка філасофіі працоўнага права, паўстае дыялектычны ідэалізм ці, інакш кажучы, — ідэалістычная дыялектыка.

3. Онталогія працоўнага права

Пад онталогіяй [гр. *on (ontos)* — існае + *logos* — слова, панятак, вучэнне] у слоўнікавых вызначэннях разумеюць філасофскае вучэнне аб быцці¹³, раздзел філасофіі, які вывучае фундаментальныя прынцыпы быцця, найбольш агульныя існасці і катэгорыі існага¹⁴.

Праўная онталогія аналізуецца ў літаратуры па філасофіі права. Прычым вучэнне аб быцці (існасці) права адны аўтары зводзяць да пытання аб тым, да якога тыпу рэчаіснасці аднесці права¹⁵, а іншыя аўтары — да аналізу чалавека як праўнай істоты, быцця і існавання права, форм, у якіх права існуе¹⁶. На наш погляд, зыходзячы з этымалагічнага і філасофскага панятку онталогіі, пад онталогіяй права трэба разумець вучэнне аб быцці і сутнасці права і разнастайных праўных з'яў.

Такім чынам, **онталогія працоўнага права** — *гэта вучэнне аб сутнасці і быцці працоўнага права ва ўсіх яго сэнсах; рэалізацыі працоўных і звязаных з апошнімі правадачыненняў; узаемадзеянні міжнароднага і нацыянальнага працоўнага права; функцыянаванні галіны працоўнага права і асобных яе элементаў (частак, інстытутаў, падынстытутаў, норм); судачыненняў працоўнага права і заканадаўства; формах (крыніцах) існавання працоўнага права і шэрагу іншых пытанняў*.

Сутнасць працоўнага права вызначыць дастаткова складана, бо само працоўнае права можна разглядаць у розных сэнсах. Сутнасць працоўнага права ў аб'ектыўным сэнсе (як галіны права) складаецца з фіксацыі праўных норм, якія рэгулююць працоўныя і звязаныя з імі дачыненні. Сутнасць працоўнага права ў суб'ектыўным сэнсе — гэта адпаведная сфера свабоды, мера магчымых

10 Лившиц Р.З. Теория права: Учебник. 2-е изд. М.: Изд-во БЕК, 2001. С. 68.

11 Лебедев В.М. Теоретические основы Трудового кодекса Российской Федерации // Трудовое право. 2003. № 11. С. 15.

12 Томашевский К.Л. Принципы трудового права по законодательству Беларуси и России: теоретический и сравнительный аспекты // Гарантии реализации прав граждан в сфере труда и социального обеспечения. Практика применения трудового законодательства и законодательства о социальном обеспечении: материалы Международной научно-практической конференции / Под ред. К.Н. Гусова. М., 2006. С. 278.

13 Словарь иностранных слов. 7-е изд., перераб. М.: Русский язык, 1980. С. 355.

14 Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. 2-е изд. М.: Сов. энциклопедия, 1989. С. 443.

15 Философия права: Учебник / О.Г. Данильян, Л.Д. Байрачная, С.И. Максимов и др. / Под общ. ред. О.Г. Данильяна. М.: Изд-во Эксмо, 2005. С. 213.

16 Нерсисянц В.С. Указ. соч. С. 40—52.

Thus, in order to be legal, labour legislation and its single norms must be harmonised with the demands of the above mentioned labour law ideas. The legislation can be assessed as legal or illegal by constitutional courts primarily and legal doctrine (influential lawyers who specialize in the branch of labour law).

Natural labour law is juridical norms which are derived from the legal ideas of universal freedom, formal equality, justice and humanity regardless of the fact whether they are reflected in positive sources. These elevated legal ideas are specified in several universal legal and specific principles of law (e.g. the idea of universal freedom is reflected in the principles of freedom of labour, freedom of labour contract, prohibition of compulsory labour).

The signs of law differ in terms of the viewpoint we use to consider the law. For positive law, as seen from the above mentioned definition, essential are such qualities as: (a) its correspondence to the elevated ideas of universal freedom, formal equality, justice and humaneness, (b) correspondence to a norm, (c) formal determination and (d) obligation — due to governmental support. We consider non-positive law to be characterized by the two first qualities and sometimes by the third one (a vivid example is generally accepted principles of international law laid down in declarations and other documents formally not obligatory for use). As for subjective law, its core (and not quality) is real or relative freedom, an opportunity of a person (employer, employee, another subject) to determine his/her behaviour.

The interrelationship between the natural and positive law occurs to be of significant importance. It is obvious, that the latter should correspond to the former. More complicated is the issue of the outcomes of the situation when the ideas and norms of the natural law are reflected in the sources of positive law. Do the ideas and norms of natural law continue to exist? We deem that the answer is negative. If juridical norms are laid down in the sources of positive labour law on the basis of the legal idea of universal freedom, formal equality, justice and humanism (for example, art. 42 of the Constitution of the Republic of Belarus on the just remuneration for the economic outcome of one's labour is illustrated in the idea of justice), these norms may simultaneously be viewed as natural and positive legal norms, for they correspond to the signs of both of them, which were discussed above.

In conclusion we would like to mention that the philosophy of labour law undoubtedly goes beyond the questions raised in the article. This new domain needs further juridical and philosophical research.

паводзін суб'екта ў сферы працы, што належыць яму ад нараджэння альбо згодна з заканадаўствам аб працы. Зыходзячы са спосабу існавання (быцця) права, падзяляць усё працоўнае права можна на натуральнае (непазітыўнае ці надпазітыўнае) і пазітыўнае працоўнае права. Апошняе адрозніваецца ад першага тым, што замацоўваецца ў пазітыўных крыніцах права (нарматыўна-праўных актах, нарматыўных пагадненнях, судовых прэцэдэнтах, праўных звычаях і іншых).

Пазітыўнае працоўнае права — гэта права, якое замацавана ў працоўным заканадаўстве ці іншым чынам санкцыянавана дзяржавай (напрыклад, лакальныя нарматыўныя акты, калектыўныя дамовы і пагадненні) і адпавядае чатыром праўным ідэям усеагульнай свабоды, фармальнай роўнасці, справядлівасці і гуманізму. Як бачна з азначэння, панятак пазітыўнага права (у тым ліку працоўнага) не супадае з паняткам заканадаўства. Па-першае, пазітыўнае права можа існаваць не толькі ў форме заканадаўства (нарматыўнага праўнага акту), але таксама ў формах праўнага звычая, нарматыўнага пагаднення, судовага прэцэдэнта. Па-другое, заканадаўства ёсць носьбітам (крыніцай) пазітыўнага права толькі ў тых межах, наколькі яго нормы адпавядаюць патрабаванням усеагульнай свабоды, фармальнай роўнасці, справядлівасці і гуманізму. У адваротным выпадку заканадаўства ёсць няпраўным і ўтрымлівае ў сабе не права, а ўзаконены дэспатызм.

Такім чынам, каб працоўнае заканадаўства і асобныя яго нормы мелі якасць праўных, яны мусяць быць суладнымі з патрабаваннямі вышэйназваных працоўна-праўных ідэй. Ацэньваць заканадаўства аб працы як праўнае ці няпраўнае могуць суды (пераважна канстытуцыйныя) і праўная дактрына (аўтарытэтныя навукоўцы-праўнікі, якія спецыялізуюцца ў галіне працоўнага права).

Натуральнае працоўнае права — гэта юрыдычныя нормы, якія выводзяцца розумам з праўных ідэй усеагульнай свабоды, фармальнай роўнасці, справядлівасці і гуманізму, незалежна ад таго, ці адлюстраваныя яны ў пазітыўных крыніцах. Гэтыя высокія праўныя ідэі канкрэтызуюцца ў шэрагу агульнапраўных і галіновых прынцыпах права (напрыклад, ідэя ўсеагульнай свабоды адлюстроўваецца ў прынцыпах свабоды працы, свабоды працоўнай дамовы, забароны працы пад прымусам).

Прыкметы права адрозніваюцца ў залежнасці ад таго, у якім ракурсе мы разглядаем права. Так, для пазітыўнага права, як бачна з прыведзенага вышэй азначэння, характэрнымі ёсць такія рысы, як: (а) яго адпаведнасць высокім ідэям усеагульнай свабоды, фармальнай роўнасці, справядлівасці і гуманізму, (б) нарматыўнасць, (в) фармальная вызначанасць і (г) абавязковасць — дзякуючы падтрымцы з боку дзяржавы. Права непазітыўнае, на наш погляд, заўсёды характарызуецца дзвюма першымі прыкметамі і толькі ў некаторых выпадках — трэцяй (яскравы прыклад — агульнапрынятыя прынцыпы міжнароднага права, замацаваныя ў дэкларацыях і іншых фармальна не абавязковых да прымянення дакументах). Што датычыць права суб'ектыўнага, то яго стрыжань (а не прыкмета) — гэта рэальная ці ўмоўная свабода, магчымасць асобы (работніка, наймальніка, іншага суб'екта) вызначаць свае паводзіны.

Важкім ёсць пытанне аб судачыненнях натуральнага і пазітыўнага права. Відавочна, што другое павінна адпавядаць першаму. Больш складанае пытанне аб выніках таго, калі ідэі і нормы натуральнага права адлюстроўваюцца ў крыніцы пазітыўнага права. Ці працягваюць і далей існаваць ідэі і нормы натуральнага права? Лічым, што на гэтае пытанне трэба адказаць адмоўна. Калі юрыдычныя нормы замацаваны ў крыніцах пазітыўнага працоўнага права на падставе праўных ідэй усеагульнай свабоды, фармальнай роўнасці, справядлівасці і гуманізму (напрыклад, у норме арт. 42 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь аб справядлівай долі ўзнагароджання ў эканамічных выніках працы знайшла сваё адлюстраванне ідэя справядлівасці), то гэтыя нормы могуць разглядацца адначасова і ў якасці натуральнага і пазітыўнага права, бо яны адпавядаюць прыкметам як першага, так і другога (гэтыя прыкметы былі разгледжаны вышэй).

У заключэнні артыкула адзначым, што ўзнятымі ў ім пытаннямі філасофія працоўнага права, безумоўна, не абмяжоўваецца. Гэтая новая галіна ведаў патрабуе далейшых юрыдычных і філасофскіх даследаванняў.